

דתישבו

פרשת דברים, תשע"ט, מספר 1330

מבנה התורה ומטרתה לפי רמב"ן בהקדמותיו לספרי התורה

יהונתן יעקבס

ומספרם אף על פי שכבר נכתב זה, בעבור כי ירדתם שם הוא ראשית הגלות, כי מאז הוחל. והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו. וכשיצאו ממצרים, אף על פי שיצאו מבית עבדים, עדיין יחשבו גולים, כי היו "בארץ לא להם" (בר' טו:ג), נבוכים במדבר. וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן, ושב הקדוש ברוך הוא והשרה שכינתו ביניהם, אז שבו אל מעלת אבותם, שהיה סוד אלוהי עלי אוהליהם, והם הם המרכבה, ואז נחשבו גאולים. ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו עניין המשכן ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד.

לדעת רמב"ן, ספר שמות מתאר את הגלות למצרים, ואת הגאולה ממנה המתבטאת בהקמת המשכן והשראת השכינה בעם ישראל.¹

בראש ההקדמה לספר ויקרא הציג רמב"ן את ענייניו של הספר השלישי:

הספר הזה הוא תורת הכוהנים והלוויים, יבאר בו ענייני הקרבנות כולן ומשמרת המשכן. כי כאשר היה ספר אחד בעניין הגלות והגאולה ממנו, והשלימו בעניין אהל מועד וכבוד ה' אשר מלא את המשכן, ציווהו בקרבנות ושמירת המשכן, שיהיו הקרבנות כפרה להם ולא יגרמו העוונות לסילוק השכינה. וציווה בכוהנים הניגשים אל ה' שיתקדשו, שהזהיר על טומאת מקדש וקודשיו, וגם שלא יהרסו לעלות אל ה'... ואחרי כן יגביל המשכן הגבלת הר סיני בעת היות שם כבוד א-לוהי ישראל.

השבת אנו מתחילים את קריאת החומש האחרון בחמשת החומשים – ספר דברים. תחילת חומש היא הזדמנות לדיון בשאלה על היחסים שבין החומשים השונים. מתברר שפרשניו הראשונים כגון רש"י, רשב"ם, ר"י בכור שור ורד"ק לא הקדישו תשומת לב ליחס שבין החומשים השונים ולהבדלים שביניהם, ודומה שרמב"ן הוא הפרשן הראשון הדן בהרחבה ובאריכות בסדר ספרי התורה וביחסים אלו.

רמב"ן כתב הקדמה לכל אחד מחמשת חומשי התורה. לספר בראשית הוא כתב הקדמה כפולה: הקדמה קצרה מחורזת, שבה ביאר את הסיבות לכתיבת הפירוש, והקדמה ארוכה שבה הציג את שיטתו הפרשנית באשר לאופייה של התורה. הקדמות אלו מתייחסות לדרכו של רמב"ן בהבנת כלל התורה, ולכן אינן קשורות לנושא הדיון שבכותרת.

לעומת זאת, בהקדמותיו לספרים שמות, ויקרא, במדבר ודברים ביאר רמב"ן את היחס בין ספרי התורה השונים. עיון בהקדמות מלמד, שלדעתו יש לכל חומש נושא מרכזי עצמאי, המייחד אותו משאר החומשים.

רמב"ן התייחס לענייניו של ספר בראשית בראש ההקדמה לספר שמות:

השלים הכתוב ספר בראשית שהוא ספר היצירה בחידוש העולם ויצירת כל נוצר, ובמקרי האבות כולם שהם כעניין יצירה לזרעם, מפני שכל מקריהם ציורי דברים לרמוז ולהודיע כל עתיד לבוא בהם.

לדעת רמב"ן, ספר בראשית עוסק בתשתית; ביצירת העולם על ידי הקב"ה, ו"יצירת" עם ישראל על ידי האבות, באמצעות העיקרון של "מעשה אבות סימן לבנים". מעשיהם של האבות "יוצרים" את מה שיקרה לבניהם אחריהם, ו"יצירה" זו מקבילה ליצירת העולם על ידי הקב"ה.

בהמשך ההקדמה לספר שמות הציג רמב"ן את ענייניו של ספר זה:

ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים

¹ רמב"ן כתב בתחילת ההקדמה: "הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו". על דברים אלו יש לשאול האם לדעתו אכן הגאולה השלמה הגיעה בסוף "שמות", והלא עדיין לא שבו למקומם, דהיינו לארץ ישראל?! ייתכן שבמילה "מקומם" התכוון רמב"ן לא למקום גיאוגרפי אלא למעמדם. וייתכן שלדעתו בסוף ספר שמות אכן הגיע שלב אחד של הגאולה, וספר דברים יכין את עם ישראל לקראת השלב הבא של הכניסה לארץ, וראו להלן.

* פרופ' יהונתן יעקבס, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן.

דברים: "נשלמו חמשה הספרים האל / אשר קצרה בהם חכמת אגור ואיתאל".

עד כאן ראינו את הנושאים השונים שהציע רמב"ן לחומשי התורה השונים, הן בהקדמותיו והן בסיומות המחורזות לכל חומש. ברם דומני, שבין השורות אפשר להצביע גם על נושא אחד מרכזי שמופיע בכל החומשים, ולדעת רמב"ן הוא למעשה מטרת התורה כולה. לדעת רמב"ן סבור שמטרת ספרי התורה להציג לעם ישראל את הדרך שתאפשר את השראת השכינה עליו.

בחומשים שמות, ויקרא ובמדבר הדברים ברורים ומפורשים: בספר שמות מתוארת הגאולה, שהיא למעשה השראת שכינה על המשכן ועל עם ישראל, וחזרה למעלת האבות שהם מרכבת השכינה.

ספר ויקרא מבאר כיצד לא תסולק השכינה מהמשכן בעזרת המצוות לדורות: הקורבנות ושמירת המשכן. הקורבנות הם כפרה על העוונות, וכפרה זו מונעת את סילוק השכינה. גם עבודת הכהנים וההימנעות מטומאה מונעת את סילוק השכינה.

ספר במדבר עוסק בכבוד המשכן, שבו שוכנת השכינה, בעזרת מצוות לשעה שימנעו את הסתלקות השכינה (במקביל למצוות שניתנו בהר סיני להגבלת העולים להר).

בספרי בראשית ודברים עניין השראת השכינה פחות בולט, אך הוא נמצא גם בהם.

בספר בראשית מוצגים האבות, שהם הראשונים שעליהם השרה הקב"ה את שכינתו. כך כתב רמב"ן בסוף הקדמתו לספר שמות: "וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן, ושב הקדוש ברוך הוא והשרה שכינתו ביניהם, אז שבו אל מעלת אבותם, שהיה סוד א-לוה עלי אוהליהם, והם הם המרכבה". לדעתו, כנזכר, מעשה אבות סימן לבנים, ולכן השראת השכינה על האבות מבשרת את השראת השכינה גם על הבנים.

ספר דברים פונה לעם ישראל כהכנה לכניסה לארץ. כמו שבמדבר היו העוונות עלולים לגרום לסילוק השכינה מהמשכן, והקורבנות מנעו זאת, כך גם בארץ יש חשש של סילוק השכינה, שמשמעותו גירוש וסילוק עם ישראל מארצו (על כך הרחיב רמב"ן את הדיבור בפירושו לבר' א:א). תפקידו של משה בספר דברים הוא להסביר לעם הנכנס לארץ את המצוות, שקיומן ימנע את סילוק השכינה מהעם היושב בארצו. לדעת רמב"ן, בדרך זו ספר דברים סוגר את מעגל הגלות שהחלה בספר שמות.

לסיכום, הקדמותיו של רמב"ן לספרי התורה מלמדות על מחשבה מסודרת ורצון לבאר את התורה בצורה הגיונית. בכך היה רמב"ן לפרשן הראשון שביאר בצורה שיטתית את הייחוד של כל אחד מהחומשים, ולצד זאת את המסר הנובע מצירוף כולם כאחד.

עיקרו של ספר ויקרא הוא תורת הכהנים והלויים ומעשה הקורבנות, המאפשרים את השראת השכינה במשכן.

בהקדמה לספר במדבר כתב רמב"ן:

אחר שבאר תורת הקרבנות בספר השלישי, התחיל עתה לסדר בספר הזה המצוות שנצטוו בעניין אהל מועד... והספר הזה כולו במצוות שעה שנצטוו בהם בעמדם במדבר, ובניסים הנעשים להם, לספר כל מעשה ה' הגדול אשר עשה עימהם להפליא. וסיפר כי החל לתת אויביהם לפנייהם לחרב, וציווה איך תחלק הארץ להם.

המוקד של ספר במדבר הוא השהות במדבר, והמצוות בעניין אוהל מועד.

בהקדמתו לספר דברים כתב רמב"ן: "הספר הזה ענינו ידוע, שהוא 'משנה תורה', יבאר בו משה רבנו לדור הנכנס בארץ רוב מצות התורה הצריכות לישראל". בהמשך האריך רמב"ן בסוגים השונים של המצוות הנמצאות בו, ודעתו היא שספר דברים הוא הכנה לכניסה לארץ; הספר משלים את כל המצוות שנאמרו למשה כבר בסיני ובמשכן בשנה הראשונה, אך כתיבתו נדחתה לסוף שנת הארבעים.²

מעניין לציין שנושאו של כל ספר רמוז גם בסיומות המחורזות שכתב רמב"ן לכל חומש בנפרד. כל סיומת מתחלקת לשני חלקים: בחלק הראשון הזכיר רמב"ן את הנושא המרכזי של הספר, ולאחר מכן הודה לקב"ה ושיבח אותו על החסדים שגמל עימו. להלן אציג רק את החלק הפותח את הסיומות.

בראשית: "ונשלם ספר בראשית בסיפור דברי האבות / להגיד ראשונות וחדשות / בטרם תצמחנה בלבבות".

שמות: "והנה נשלם ספר הגאולה אשר ה' א-לוי ישראל בא בו / לבני ישראל עם קרובו / הושיעו מיד שונאו וגאלו מיד אויבו / ואליו יבא / באלפי שנאן ורכב רבוא / לתת לו תורת אמת להנחיל יש את אוהבו / בנה בנה בית זבול לשכן שכינתו על כרובו / ומקדש למקדש שהמלך במסבו".

ויקרא: "ונשלם ספר תורת הכהנים וקרבנות ומנותן / ישובב א-ל עליון דברים להויתן / לויים לשירן ולזמרן וכוהנים לעבודתן / וישראל אל נוח איתן".

במדבר: "ונשלם ספר הפקודים ודגלי הצבאות".

² רמב"ן היה מודע לכך שבכל חומש יש מצוות שלכאורה אינן מתאימות למסר המרכזי שלו. בהקדמותיו, וכן לאורך פירושו לכל חומש, הוא עמל לבאר את מיקומן ותפקידן של מצוות אלו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף